

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เด็กเป็นบุคคลที่สำคัญยิ่ง เป็นสายสัมพันธ์ของครอบครัว เป็นความหวังของครอบครัวว่าจะได้สืบทอดวงศ์ตระกูลต่อไป และเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากของประเทศ ดังนั้นเด็กจึงจำเป็นที่จะต้องเจริญเติบโตจากการเลี้ยงดูที่เหมาะสม ได้รับการส่งเสริมพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างเต็มศักยภาพ โดยเฉพาะในเด็กวัยแรกเกิดถึง 6 ปี ซึ่งเป็นวัยที่สำคัญมากทั้งนี้จะเป็นรากฐานของการเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย ตลอดจนพัฒนาการด้านต่าง ๆ ดังนั้นบรรยากาศในครอบครัว ความสัมพันธ์ของบุคคลรวมทั้งทัศนคติต่าง ๆ ของบุคคลแต่ละคนในครอบครัวจะมีอิทธิพลโดยตรงกับลักษณะการพัฒนาด้านจิตใจและบุคลิกภาพของเด็กไปตลอดชีวิต (Adler อ้างใน ฉลองรัฐ อินทรีย์, ม.ป.ป.) จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างเด็กกับครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นเบื้องต้นที่เด็กจะได้เรียนรู้ถึงความรักความไว้วางใจมนุษย์เริ่มเกิดทัศนคติที่ดีต่อสิ่งรอบตัว ซึ่งจะมีผลต่อไปถึงวัยผู้ใหญ่ในอนาคต (พรทิพย์ อาบณะพันธ์ ใน กรรณิการ์ วิจิตรสุคนธ์ และดารณี สายะวัน, บรรณาธิการ, 2529)

ดังนั้นครอบครัวจึงนับได้ว่า เป็นสถาบันที่วางพื้นฐานการเจริญเติบโตและพัฒนาการบุตร บุคคลที่สำคัญภายในครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตรโดยตรงได้แก่ บิดาและมารดา ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องแสดงบทบาทด้านการเลี้ยงดูบุตรร่วมกัน แต่จากลักษณะวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมของสังคมไทยที่สืบทอดกันมาได้กำหนดให้ผู้ชายเป็นใหญ่กว่าผู้หญิง สามีมำทำหน้าที่หารายได้ให้กับครอบครัว เป็นผู้ปกป้องภรรยาและบุตร (สุพัตรา สุภาพ, 2537 ; สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530) สำหรับมารดาจะทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บิดาขาดความสนใจและละเลยในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรไป แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนลักษณะของครอบครัว นั่นคือสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายไปเป็นครอบครัวเดี่ยว รวมทั้งผู้หญิงมีแนวโน้มจะประกอบอาชีพนอกบ้านเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้การแบ่งหน้าที่ของบิดาและมารดาภายในครอบครัวจึงควรเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากมารดามีเวลาดูแลงานบ้าน และเลี้ยงดูบุตรน้อยลง ด้วยเหตุนี้บิดาจึงควรมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่โดยการมาทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรและดูแลงานต่าง ๆ ภายในบ้านเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลย์ขึ้นภายในครอบครัวเอง (สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530 ; Murphy, 1986) ซึ่งการที่บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรนั้นนับได้ว่ามีความสำคัญยิ่ง

เพราะนอกจากจะช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคงแล้ว (Clark, Affonso & Harris, 1979) ยังทำให้บุตรเกิดความผูกพันกับบิดาเช่นเดียวกับมารดา บุตรเห็นความสำคัญว่าบิดาเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง ทำให้บุตรเกิดความรักความไว้วางใจในบิดา (Lipkin, 1978) รวมทั้งเป็นการสร้างความผูกพันอันแน่นแฟ้นระหว่างบิดาและบุตร ส่งผลให้บุตรมีการเจริญเติบโตและพัฒนาการที่เหมาะสม จึงอาจกล่าวได้ว่าการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตรของครอบครัวนั้น ทั้งบิดาและมารดาเป็นบุคคลที่สำคัญเท่าเทียมกันจะขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ในครอบครัวที่ขาดบิดาไม่ว่าจะเป็นกรณีใด หรือบิดาไม่สนใจเอาใจใส่บุตรเท่าที่ควร จะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมและสุขภาพจิตของบุตร ซึ่งจะทำให้บุตรขาดความอบอุ่น ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่สามารถเลียนแบบบทบาททางเพศได้อย่างเหมาะสม อาจกลายเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมผิดปกติ และเกิดปัญหาขึ้นกับสังคมได้ (ผกา สัตยธรรม, 2537 ; Craig, 1979) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบิดาเป็นบุคคลสำคัญสำหรับบุตรมาก โดยเฉพาะในบุตรวัย 1-3 ปี เพราะวัยนี้เป็นระยะเริ่มต้นของการเลียนแบบบทบาททางเพศ (Newman and Schwan, 1979) เป็นวัยที่ชอบช่วยเหลือตนเอง ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ชอบเลียนแบบและสามารถแยกความแตกต่างของบิดามารดาได้ ประกอบกับเด็กวัยนี้มีความสนใจในการเล่นมาก การที่บิดามีโอกาสใกล้ชิดบุตรและทำให้บุตรได้เล่นในสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ จึงทำให้เด็กวัยนี้สนใจบิดามากกว่ามารดา (Rubin, Fisher & Doering, 1980) ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่ดีของบิดาที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรวัยนี้ ซึ่งจะเป็พื้นฐานในการสร้างความผูกพัน และนำไปสู่สัมพันธภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างบิดาและบุตรไป

ถึงแม้ว่าการที่บิดาเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเลี้ยงดูบุตรจะมีความสำคัญเพียงใด แต่ในความเป็นจริงในปัจจุบัน บิดายังแสดงบทบาทการเลี้ยงดูบุตรน้อยมาก ซึ่งจากการศึกษาของชุดิมา ศิริกุลชยานนท์ (2534) พบว่าบิดาที่อาศัยในสังคมชนบทมีการปฏิบัติเลี้ยงดูบุตรน้อยทั้งนี้เพราะบิดาเหล่านั้นมีความคิดเห็นว่าการปฏิบัติเลี้ยงดูบุตรควรจะเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของมารดาโดยตรง นอกจากนี้จากการศึกษาของนุชรา บุญนก (2531) พบว่าบิดามีบทบาทเสริม มารดาในการเลี้ยงดูทารกในระดับต่ำและจากการศึกษาของ อมรา ภิญโญ (2533) พบว่าบิดามีบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี น้อย และในทำนองเดียวกันจากการศึกษาของ สฤษฎี จันทรหอม (2536) พบว่าสามีสี่ส่วนใหญ่มักร่วมในการอบรมเลี้ยงดูบุตรอยู่ในระดับต่ำ คะแนนร้อยละ 62.9 ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาเรียกได้ว่าบิดาทำหน้าที่ไม่ครบถ้วน ไม่สมบูรณ์ หรือยังไม่เหมาะสม ซึ่งตามหลักทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว (Family development) นั้น ดิวอลล์ได้กล่าวว่า เมื่อครอบครัวให้กำเนิดบุตรขึ้นมาแล้ว บิดาจะต้องมีหน้าที่หรือปฏิบัติพัฒนางานในด้านที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูบุตรด้วยนั่นคือ จะต้องมีการแสวงหา ความรู้ ทักษะ ตลอดจนต้องมีการปฏิบัติการเลี้ยงดูบุตรทั้งทางด้านร่างกายและส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุตรทั้งในขณะที่มีมารดาอยู่ด้วยหรือโดยลำพัง จึงจะเรียก

ได้ว่าบิดามีการปฏิบัติพัฒนกิจด้านการเลี้ยงดูบุตรได้อย่างดี (Duvall, 1971 ; Duvall cited in Duvall & Miller, 1985)

จากที่กล่าวมาข้างต้นถือได้ว่าบิดาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในการที่จะช่วยพัฒนาเด็กให้มีการเจริญเติบโต และพัฒนาการด้านต่าง ๆ เป็นไปอย่างปกติ แต่จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรยังมีน้อย ดังนั้นการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งทางด้านจิตวิทยานั้นถือว่า การรับรู้ (Perception) เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมและบุคคลมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามการรับรู้ของตนเอง (กรรณิการ์ สุวรรณโคตร, 2528 ; สติต วงศ์วรรณ, 2529) โดยมีหลักฐานการศึกษามากมายที่ยืนยันว่าการรับรู้มีผลต่อการปฏิบัติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (อนงค์ สาธรสุทธิ, 2531 ; กุญชร ก่องสมุทร, 2532 ; ชุติมา คูหาทอง, 2533 ; สิริอร พัวศิริ, 2533 ; มัลลิกา ตั้งเจริญ, 2534 ; ศิริยุพา สนั่นเรืองศักดิ์, 2536 ; ประกายแก้ว กิ่งไก่อ, 2535 ; นพพร การลัก, 2535; กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล และคนอื่น, 2536 ; ศิริสุข พูนผล, 2536 ; บังอร ศุภวิทิตกุล, 2536 ; อำไพวรรณเชษฐอิสรา, 2537) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ถ้าบิดามีการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูบุตรดีก็ควรจะแสดงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม ซึ่งการที่บิดาเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรนั้นทำให้บิดาและบุตรได้มีความใกล้ชิดกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน เกิดความรักใคร่ เกิดความผูกพันอันแนบแน่นระหว่างบิดาและบุตร บิดาสามารถยอมเสียสละตนเองเพื่อบุตร และยอมอุทิศตนเองเพื่อปกป้องอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร นั่นคือบิดาและบุตรจะมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งผลลัพธ์อันมีค่าของสัมพันธภาพ คือ เป็นสิ่งหล่อหลอมให้บุตรสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ (Rosenthal, 1973 ; Klaus & Kennell, 1982) ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาว่าการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปีนั้น จะมีความสัมพันธ์กับสัมพันธภาพที่เกิดขึ้นจริงระหว่างบิดาและบุตรหรือไม่ โดยสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรนั้นวัดได้จากการรับรู้ของมารดาเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร เพราะมารดาเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดบิดาและบุตรมากที่สุด สามารถบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและบุตรได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลจากการศึกษาครั้งนี้จะช่วยให้บุคลากรทางการแพทย์ ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องในสังคมสามารถนำไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้บิดาเข้ามามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรมากยิ่งขึ้น อันจะเป็นการทำให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ดีภายในครอบครัว ครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุขเกิดขึ้นภายในครอบครัว

1.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดโดยยึดแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ บทบาท การเลี้ยงดูบุตรของบิดา และสัมพันธภาพในครอบครัว ซึ่งการรับรู้ในที่นี้เป็นกระบวนการทางความคิดและจิตใจของมนุษย์ที่แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจต่อสิ่งเร้าที่ผ่านเข้ามา

ทางประสาทสัมผัส การรับรู้เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมและบุคคลมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามการรับรู้ของตนเอง (กรรณิการ์ สุวรรณโคตร, 2528 ; สติวงศ์สุวรรณ, 2529) ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าการรับรู้มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล (อนงค์ สารสุทธิ, 2531; กุณห์ ก่องสมุทร, 2532; ชุตินาคูหาทอง, 2533 ; สิริอร พัวศิริ, 2533 ; มัลลิกา ตั้งเจริญ, 2534 ; ประกายแก้ว กิ่งโก้, 2535; นพพร การถัก, 2535; ศิริยุพา สนั่นเรื่องศักดิ์, 2536; ศิริสุข พูนผล, 2536; กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล และคนอื่นๆ, 2536 ; บังอร ศุภวิทกุล, 2536 ; อำไพ วรรณเชษฐอิสรา, 2537) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ถ้าบิดามีการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูบุตรที่ถูกต้อง นั่นคือมีความรู้สึกนึกคิดมีความเข้าใจว่าตนเองเป็นผู้มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรด้านต่างๆ ร่วมกับมารดา บิดาก็จะแสดงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรอย่างนั้น ซึ่งบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดของดิวอลล์ (Duvall, 1971 ; Duvall cited in Duvall & Miller, 1985) ซึ่งแบ่งบทบาทบิดาออกเป็น 3 ด้านคือ บทบาทการดูแลบุตรทางด้านร่างกาย บทบาทการส่งเสริมพัฒนาการของบุตรและบทบาทการป้องกันอันตรายก็อาจเกิดขึ้นกับบุตร ซึ่งการที่บิดาเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรนั้นจะทำให้บิดาและบุตรมีความผูกพันรักใคร่กัน ทำให้บุตรเกิดความรักความไว้วางใจในตัวบิดา เช่นเดียวกับมารดา มีผลช่วยให้สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรดีขึ้น เพราะความสัมพันธ์อันดีระหว่างบิดาและบุตรจะเกิดขึ้นได้บิดาจะต้องให้ความรักความอบอุ่น มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก มีเวลา มีความอดทน พร้อมทั้งตอบสนองความต้องการของเด็ก (อัมพล สุอำพัน, 2534) ซึ่งสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรนั้น ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดของมอร์โร และวิลสัน (Morrow and Wilson, 1961) และสตินเนต (Stinnett, 1983) มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาโดยลักษณะสัมพันธ์ภาพดังกล่าวประกอบด้วย การชื่นชมคุณค่าของกันและกัน มีเวลาพักผ่อนหย่อนใจร่วมด้วย มีความผูกพันรักใคร่กัน มีการติดต่อสื่อสารที่ดีต่อกัน ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา สามารถจัดการกับภาวะวิกฤตในครอบครัวได้เป็นอย่างดี และการไม่คาดหวังในความสำเร็จของอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี กับสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตร ตามการรับรู้ของมารดา

1.4 สมมติฐานการวิจัย

การรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตร ตามการรับรู้ของมารดา

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร วัย 1-3 ปีกับสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร ตามการรับรู้ของมารดาที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลนคร จังหวัดอุดรธานี

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

สัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร ถือว่าสามารถประเมินได้จากการรับรู้ของมารดา

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เป็นแนวทางสำหรับบุคลากรที่มสุขภาพในการวางแผนเกี่ยวกับการส่งเสริมบทบาทบิดาในการเลี้ยงดูบุตร
2. เป็นแนวทางสำหรับการจัดการเรียนการสอนทางการพยาบาล โดยเน้นให้เห็นบทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมให้บิดามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร และประโยชน์ที่ได้จากการส่งเสริมให้บิดามีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตร

1.8 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

1. การรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร หมายถึง การที่บิดามีความเข้าใจ หรือมีความคิดเห็นต่อหน้าที่ของตนเอง เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตร แบ่งออกได้เป็น 3 ด้าน คือ

1.1 การดูแลบุตรทางด้านร่างกาย หมายถึง การตอบสนองความต้องการพื้นฐานให้แก่บุตร ได้แก่ การดูแลบุตรในเรื่องอาหาร การพักผ่อนนอนหลับ การขับถ่าย เครื่องนุ่งห่ม การรักษาความสะอาดของร่างกาย

1.2 การส่งเสริมพัฒนาการบุตร หมายถึง การจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการให้กับบุตร โดยการติดต่อสื่อสารกับบุตร การเล่นกับบุตร และการจัดหาของเล่นให้บุตร

1.3 การปกป้องอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร หมายถึง การดูแลให้บุตรปลอดภัยจากอันตรายด้านต่าง ๆ ได้แก่ คัดกรองให้ปลอดภัยจากการคุกคามจากสิ่งที่น่ากลัว นำหวาดหวั่นทั้งในและนอกบ้าน ปกป้องมิให้เป็นเด็กติดแม่ และปกป้องให้บุตรปลอดภัยจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

2. สัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกันระหว่างบิดาและบุตร ได้แก่ บิดาและบุตรมีการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน มีการแสดงความผูกพันรักใคร่ ซินชมคุณค่าในตัวบุตร มีการติดต่อสื่อสารที่ติดต่อกัน ไม่คาดหวังในความสำเร็จในตัวบุตรมากเกินไป ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา และจัดการกับภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นกับ

บุตรได้โดยสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรวัดได้จากแบบวัดการรับรู้ของมารดาเกี่ยวกับ
สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตร เพราะมารดาเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดบิดาและบุตรมากที่สุด
สามารถบอกถึงความสัมพันธ์ ระหว่างบิดาและบุตรได้